

☉ M. Hakan Yavuz. "Millî Görüş Hareketi: Muhafız ve Modernist Gelenek". Yasin Aktay (ed.) *Modern Türkiye Siyasî Düşünce: İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 591-596.

☉ Sedat Özgür. *Necmettin Erbakan ve Gümüş Motor*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2014.

☉ Talip Tuğrul. "Millî Görüş Hareketi Bibliyografyası -Bibliyografya, Etki ve Yansımalar-." *Turkish Studies* XII/8 (2017): 247-336.

—Lütfi Sunar, Abdulkadir Macit

BİLGİNLER

Hasan el-Turabi

(ö. 2016)

Sudanlı İslamî hareket lideri ve siyaset adamı

Hasan el Turabi 1 Şubat 1932'de doğdu. Çocukluk yıllarından itibaren İslamî bir tedrisattan geçti. Önce bir tasavvuf tarikatının şeyhi olan babasının öğrencisi oldu. Birkaç kıraatı da ihtiva etmek üzere küçük yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Yine babasından genç yaşında Arap dili ve edebiyatı ile İslamî ilimleri öğrendi. Üniversite okumak için Hartum'a gitti ve Hukuk Fakültesi'ni okudu. Aynı yıllarda siyasi faaliyetlere başladı. Üniversite yıllarında Müslüman Kardeşler'e katıldı. 1957 yılında İngiltere'de yüksek lisansını, 1964 yılında da Sorbon'da doktorasını tamamladı. İngilizce, Fransızca ve Almanca öğrendi. Doktorasını yaptıktan sonra Sudan'a döndü. Islamic Charter Front (ICF) ismiyle bilinen ve Müslüman Kardeşler'in uzantısı olan yapıda faaliyetlerini sürdürdü. 60'lı yılların başında hareketin lider kadrosu içerisinde yer aldı. O yıllarda hızla gelişen ICF hareketi, ülkedeki sufi karakterli Ensar ve Hatemiyeye hareketleri ile birlikte İslamî bir anayasa taslağı hazırlama çabalarına girişti

Cafer Numeyri bir darbe ile iktidarı ele geçirene ve ICF üyelerini hapse atıncaya kadar ICF ile faaliyetlerini sürdürdü. 6 yıl hapiste kaldı. Daha sonra 3 yılını sürgünde, Libya'da geçirdi. Darbeden sekiz yıl sonra muhalefet liderlerinin serbest bırakılması ve sürgündekilere geri dönüş yolu açılması üzerine Sudan'a geri döndü. Numeyri yönetiminin iki büyük İslamî hareketle ulusal uzlaşma talebine olumlu cevap verdi. Böylece Turabi ve arkadaşları Sudan'ın yönetiminde söz sahibi olmaya başladı. Turabi o yıllarda, kökeni 1940'lara dayanan "National Islamic Front" (NIF) yani "Millî İslami Cephe"nin önderliğini yürütüyordu ve 1979 yılında hükümette Adalet Bakanı olarak yer almaya başladı. 1983'te ülkede İslam şeriatı ilan edilince Hasan el Turabi Adalet Bakanı oldu. Ancak şeriat kökenli kanunların katı bir yorumlama ile uygulanmaya başlanması, Hristiyan bir nüfusu da barındıran ülkede çalkantılara yol açtı. Nihayetinde Numeyri yönetimi 1985'te bir darbe ile devrildi. Numeyri rejiminin son yıllarında hükü-

mette görev almış olmasının da etkisiyle Turabi hedef haline geldi. 1986 seçimlerinde tüm muhalefet Turabi'ye karşı tek bir aday üzerinde ittifak etti ve Sudan'ın yarım asırdır şahit olduğu tek demokratik seçim olarak tanımlanan 1986 seçimlerinde Turabi liderlik yarışını kaybetti. 1986 yenilgisinin ardından General Ömer el Beşir önderliğinde yapılan bir darbe ile Turabi, "Millî Selamet Devrimi"nin teorisyeni olarak tekrar ülke yönetiminde yer aldı. Bu dönemde Sudan, küresel siyasete müdahil bir aktör hâline geldi.

Turabi Millî Selamet Devrimi sonrasında Amerika-Batı dahil olmak üzere uluslararası çapta ziyaretlerini ve temaslarını artırdı. Bu çerçevede Turabi'nin girişimiyle "Halkın Arap ve İslam Kongresi" (Popular Arab and Islamic Congress, PAIC), işlevsiz görülen İslam Konferansı Teşkilatı'na alternatif olarak kuruldu. PAIC, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Hamas, İslamî Cihad, Cezayir İslamî Cihad'ı ve Hizbullah gibi dönemin öne çıkan ve aslen farklı ideolojik zeminler üzerine kurulu yapıları buluşturuyordu. Keza Turabi Şii-Sünnî ayırımını ortadan kaldıran ortak bir mücadele vizyonu oluşturmaya çalıştı. Kongre emperyalist ülkelere "terörist ve radikal" görülen birçok mücadele grubunu çatısı altında topladı. Turabi'nin PAIC girişimi dışında da Sudan'da İslamî hareketleri besleyecek bu hamleleri Sudan'ın uluslararası yaptırımlara ve muazzam bir baskıya maruz kalmasına yol açtı.

Ömer El Beşir ile zıtlaşan ve yıllardır içinde bulunduğu partiden ayrılıp "Popular Congress Party" (PCP)'yi (Halkın Kongresi Partisi) kuran Turabi, 4 yıl kalacağı hapse atıldı. Sonraki süreçte defalarca çeşitli iddialarla hapse girdi. PCP, Sudan'ı 2010'daki seçimlere götürecek bir geçiş hükümet çağrısı yaptı. Turabi ilerleyen yaşı sebebiyle aday olmayacağını belirtti ve gençlerin önünü açmak amacıyla görevini vekiline devretti. Turabi 5 Mart 2016'da vefat etmiştir.

Düşüncesi

Hasan el Turabi çağdaş İslam düşüncesinde tecdid çizgisinin en önemli temsilcilerinden birisidir. Onun düşüncesinde temel mesele, hayatı kuşatan güncel meydan okumalara cevap verebilecek yeni bir İslami dil oluşturmaktır. Özellikle Avrupa sömürgeciliğinin yol açtığı kuşatmaya vurgu yaparak mevcut durumu açıklamaya çalışan yaklaşımları yetersiz bulan Turabi'ye göre, Müslümanları bu zillete müstehak kılan bir iç zaaf hali bulunmamış olsaydı, Müslümanlar asla dış düşmanların kolay hedefi haline gelmezdi. Bu yüzden, Müslümanların sorunlarını doğru anlamak ve bir çözüm yolu bulmak için hem içerden hem de dışardan gelen meydan okumaları doğru kavramak hayati öneme sahiptir. Bunun için yeni bir yaklaşıma ihtiyacımız olduğu söyleyen Turabi'ye göre, Batılı düşüncelerin İslam toplumlarını derinden etkilemesi olgusunun nedenlerini irdelemeden meseleyi doğru anlamamızın imkanı yoktur. Müslümanların ihtiyaç duyduğu bu yeni yaklaşım, bir Kur'an, sünnette sembolize olan naklî bilgiler ve her gün yenilenen, araştırma ve deneyimle yetkinleşen akli bilgileri birleştiren bir yaklaşımdan istifade ile oluşturulabilir.

Turabi'ye göre İslamî kavramlar ve idealler ile insani bir tec-

rübe olarak tarihî mirasın aynileştirilmesinin yol açtığı sorunları vuzuha kavuşturmak -sahih bilgiye ulaşmak için aşılması gereken bir engeldir. Bu engel bir yandan akidenin zayıflamasına öte yandan da İslami düşüncenin donuklaşmasına yol açmıştır. Halbuki dinî tasavvurda doğru olan, dünyada Allah'ın işi olanla insanın işi olanın; sabit-mutlak olanla değişken-izafî olanın arasını birleştirmedir. Tecdidin gerekliliği tam da bu sorunla yüzleştirdiğimizde daha açık bir şekilde görülecektir. Ona göre tecdid, dinin dışına çıkmak, dini aşmak değildir. Tecdid sürekli yenilenen çağlarda ve şartlarda dindar olmanın ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yenilenmenin sakıncalarına istinaden tecdidden vaz geçmenin çözüm olmadığını belirten Turabi, insanların yeni bir dalaletle düşmekten korkmaları sebebiyle muhafazakar bir tutum sergilemelerini bu bağlamda sağlıklı bir duruş olarak görmez. Ona göre, her ne kadar bu görüşün nisbi bir doğruluk payı olsa da düşünce donukluğu her türlü durumda ictihaddan daha geniş bir dalaletle sebep olur. Yenilik programında dengeyi sağlamanın önemini vurgulayan Turabi'ye göre, bazı fakihler yeniliği dinî yaşantı ruhunu yeniden ihya ile sınırlamakta, tebdil ve tahrif olabileceği korkusuyla dinî hayatın esnek hükümlerine ilişkin her yeniliğe karşı kuşku duymaktadırlar. Ona göre bugün bidatlerin, zulümlerin ve sapmaların her geçen gün daha da artmakta olması bu muhafazakar ve hayatı bütün olarak anlayamayan zeminle yakından irtibatı bulunmaktadır.

Turabi'ye göre, İslam ümmetini tefrika ve dalaletten koruyacak olan doğal garantilerden birisinin doğrudan İslam ümmetinin maşerî aklı ve vicdanıdır. Ona göre tarihte birlik için tek garanti yolu Müslüman kamuoyu idi, ama modern çağda Müslümanların İslam'a yönelmeleri ve geniş tabanlı bir tecdid hareketine yönelmeleri, bir tek şahsın veya sınırlı bir toplumun yapacağı bir iş değildir. Geniş bir ulema topluluğunun tecdide yönelmesi, halkın da bunu kabul etmesi tek çıkış yoludur. Çünkü ulemayı fetvaya yönelten halktır; onlara sorular yönelir ve fetva ister. Görevlerini aksattıkları zaman onları sıkıştırır, ikna edici olan bir fetva verilerse ihtilaf ederler. Bu yüzden, İslami düşüncenin tecdidi meselesi tüm Müslümanların meselesi olarak görülmelidir.

Ona göre düşünce ve daveti mevcut pratik içerisinde gündeme getirmek gerekir. Kalpleri mutmain kılmak, kuşkuları gidermek ve İslam'ı hakikate dönüştürmek için ictihad, olması gerektiği gibi yapılmalıdır. Bu da şer'î ilimler ile müsbet ilimleri birleştirerek mümkün olabilir. Ona göre, ictihad yoluyla dinî anlayışı geliştirmek, cihad yoluyla da dinî pratiği korumak, dinî hayatın iki ayrı çehresini oluşturmaktadır ve bunda her Müslüman feridin ve neslin kendi payına düşen belli bir yükümlülüğü vardır. İslamî bir hareket bunu tahakkuk ettirmeye zemin oluşturan bir harekettir. İslamî hareketin bu misyonu yerine getirebilmesi düzen ve özgürlük arasında dengeyi korumalarına bağlıdır. İnsanları özgürleştirmeyen hiçbir girişimin İslamî olamayacağını dile getiren Turabi'ye göre, ictihad olmaksızın özgürlükten bahsedilemez.

Turabi'nin düşünceleri, gerek tarihî gerekse de çağdaş Müslü-

manlar arasında yaygın olan bir çok kabulü yüzleşme imkanı vermesiyle çağdaş İslam düşüncesi içerisinde özel bir yer işgal ediyor. Onun ayrıcalığı sadece bir düşünce adamı olmayıp aynı zamanda bir siyasi lider oluşuyla da ilişkilidir. Onun klasik İslamî ilimlerle kurduğu irtibat ve çağdaş dünyanın sorunlarına nüfuz eden kavrayışı entelektüel şahsiyetinin önemli bir parçasıdır. Turabi'nin bu çok yönlü birikimi küresel bir mücadele cephesi oluşturma vizyonunu destekleyen bir cepheyi ifade eder. Gayri müslimlerin Müslümanlar ile nasıl bir devlet oluşturabileceğine dair yorumları(federal bir yapının ideal olacağını öngörmektedir), Şeriatın aşama aşama uygulanması tezini savunması, İslamî demokrasinin imkanı ve İslam Devletindeki şura sisteminin toplumun tüm kesimlerinden katılımcılar içermesi gerektiğiyle ilgili tezleri, Şii-Sünnî gerilimini aşmanın imkanlarına dair arayışları ve tasavvufun toplumsal birleştirici rolü hakkında söylediklerinin de gösterdiği gibi, Hasan el-Turabi çağdaş İslam düşüncesinin anlaşılmasında ihmal edilemeyecek bir mirası ardında bırakmıştır.

Öne Çıkan Eserleri

- ☞ *İslam, Dünyanın Geleceği*. İstanbul: Birey Yayınları, 1998.
- ☞ *Dinî Şiirler*. İstanbul: Mana Yayınları, 2010.
- ☞ *Namaz, Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri*. İstanbul: Risale Yayınları, 2011.
- ☞ *Özeleştirisi ve Yenilenme Sorumluluğu*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- ☞ *İslami Düşüncenin İhyası*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- ☞ *Sudan İslami Hareketi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- ☞ *Sudan İslam Projesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- ☞ *el-Mustalehâtü's-Siyasiyye fi'l-İslâm*. 2000.
- ☞ *Kadâya'l-Vahdeti ve'l-Hürriyye*. 1980.
- ☞ *Tecdîdu Usûli'l-Fikh*. 1981.
- ☞ *el-Eşkâlu'n-Nazime li-Devleti'l-İslamiyyeti'l-Muasıra*. 1982.
- ☞ *el-Mer'e beyne't-Te'âlimi'd-diniyye ve Tekâlid'il-Muctema*.
- ☞ *es-Salâtu imâdu'd-dîn*.
- ☞ *el-Îmân ve eseruhu fi'l-hayat*.

İleri Okumalar için Öneriler ve Kaynakça

- ☞ Abdelwahab el-Affendi. *Turabi 's Revaluation: Islam and Power in Sudan*. Londra, 1991.
- ☞ Mohamed E. Hamdi. *The Making of an Islamic Political Leader, Conversations with Hasan al-Turabi*. Colorado: Westview Press, 1998.
- ☞ Abdullahi Ali Ibrahim. "A Theology of Modernity: Hasan al-Turabi and Islamic Renewal in Sudan". *Africa Today*, 46 (3/4). *Islam in Africa* (Sonbahar-Yaz, 1999): 195-222.
- ☞ J. Millard Burr ve Robert O. Collins. *Revolutionary Sudan, Hasan al-Turabi and the Islamist State 1989-2000*. Boston: Brill, 2003.
- ☞ Robert O. Collins, J. Millard Burr. *Sudan in Turmoil: Hasan al-Turabi and the Islamist State 1889-2003*, 2009.

—Vahdettin Işık